

Мамотенко Д.Ю.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Цвілий С.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Мамотенко І.П.

здобувач вищої освіти
Національний університет «Запорізька політехніка»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННОМУ ПЕРІОДІ

Анотація. Обґрунтовано перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні під час війни і після її завершення. Розкрито поняття «інклюзія», «інклюзивність». Надано результати аналізу світової практики розвитку інклюзивного туризму. Зроблено висновок, що у повоєнному періоді програми доступного туризму слід створювати на основі державно-приватного партнерства держави і бізнесу для надання інклюзивних турів маломобільним групам населення України.

Ключові слова: інклюзивний туризм, війна, розвиток, потенціал, бізнес.

Mamotenko D., Tsviliy S., Mamotenko I. Prospects for the development of inclusive tourism in Ukraine during the war and in the post-war period. The prospects for the development of inclusive tourism in Ukraine during the war and after its end are substantiated. The concepts of "inclusion", "inclusiveness" are revealed. The results of the analysis of the world practice of developing inclusive tourism are presented. It is concluded that in the post-war period, accessible tourism programs should be created on the basis of public-private partnerships between the state and business to provide inclusive tours to low-mobility groups of the population.

Key words: inclusive tourism, war, development, potential, business.

Актуальність дослідження. Актуальність інклюзивного туризму в країні обумовлена необхідністю забезпечення безбар'єрного доступу до відпочинку для людей з інвалідністю, що є особливо критичним через зростання кількості маломобільних груп населення внаслідок війни. Це не лише соціальна потреба, а й економічна перспектива, що вимагає адаптації інфраструктури, інвестицій та нових підходів до обслуговування. Проблематику механізмів управління і регулювання розвитку інклюзивного

туризму досліджено у працях вчених, більш відомими серед яких є: Н. Барна, А. Коротєєва [1], Л. Безугла, Т. Куваєва, Т. Герасименко [3], І. Данчевська, Т. Калайтан [4], Я. Дідух [5], О. Кравченко, А. Войтовська [9], А. Моца, Р. Корінець, К. Горюнова [12], Д. Петрунчак, І. Банєва, С. Матвієнко [13], О. Роговська, А. Царьок [14] та інші. За наявності значної кількості наукових ідей практично відсутні дослідження факторів, що стримують його зростання, без нівелювання яких інклюзивний туризм не зможе стати конкурентоспроможним напрямом після війни, потребують опрацювання підходи щодо виявлення сучасних проблем, що заважають найбільш повно розкрити потенціал інклюзивного туризму та його реалізацію у повоєнні роки. Саме тому обраний напрямок дослідження є актуальним та своєчасним.

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування та аналіз перспектив розвитку інклюзивного туризму в Україні під час війни і після її завершення.

Виклад основного матеріалу. В загальному розумінні «інклюзія» чи «інклюзивність» є таким принципом організації життя суспільства в країні, який дозволяє всім людям, незалежно від їхньої зовнішності, походження чи стану здоров'я брати участь у її різних аспектах. Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» (п. 22 ч. 1 ст. 1), споживач – це фізична особа, яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати продукцію (товари, роботи, послуги) для особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Іншими словами споживач – це громадянин, який має намір замовити (придбати) або замовляє і використовує товари (роботи, послуги) для особистих, сімейних, домашніх, інших потреб, які не пов'язані із здійсненням підприємницької діяльності [2].

Споживачами послуг інклюзивного туризму у свою чергу є люди з обмеженими можливостями здоров'я, які мають намір замовити або придбати туристичні послуги, та за станом здоров'я можуть споживати їх [18; 19; 25]. Тобто, інклюзивний туризм дозволяє користуватися туристичними послугами без обмежень, без допомоги сторонніх людей, на рівних за всіма умовами, при цьому зберігаючи почуття власної гідності. Для початку, необхідно назвати всі ті категорії осіб, кого можна віднести до осіб з обмеженими можливостями: мандрівників з великим багажем, людей з тимчасовими проблемами здоров'я, людей великих або маленьких розмірів і росту, людей похилого віку, батьків з маленькими дітьми, вагітних жінок, людей, які не знають іноземної мови, різні категорії осіб, які мають нестійке медичне апаратне забезпечення, люди з обмеженими можливостями (інвалідністю), та їхні сім'ї, опікуни та спеціально навчені супроводжуючі. Інклюзивний туризм в Україні регулюється Законом «Про туризм», який гарантує рівні права та доступність туристичних послуг для осіб з інвалідністю та маломобільних груп. Законодавство спрямоване на створення

безбар'єрного середовища, реабілітацію та адаптацію об'єктів для осіб з фізичними, психологічними і психолого-педагогічними особливостями.

Для розуміння загальної ситуації в світі в області чисельності людей з інвалідністю можна звернутися до доповіді Всесвітньої організації охорони здоров'я [6; 15], в якій вказується, що близько 15,6% осіб віком від 15 років і старше живуть з інвалідністю, а використовуючи іншу оцінку в «Доповіді про глобальний тягар хвороб» – 19,4%. При цьому відзначається тенденція до збільшення цієї цифри у зв'язку зі зростанням чисельності населення у світі, а також зростанням тривалості життя в розвинених країнах [8]. З цього випливає простий висновок, що інвалідність є соціальним феноменом, якого не може уникнути жодне суспільство, і пріоритетним завданням кожної держави має стати формування соціальної та економічної політики з урахуванням інтересів інвалідів. В Україні під час війни існує потреба створити на своїх туристичних об'єктах та установах інфраструктуру, яка б відповідала умовам доступного середовища [7]. Це може бути доступність у пересуванні, візуальна та слухова доступність. Головне, щоб був рівний доступ до інфраструктури, транспорту, інформації, зв'язку. Акцент необхідно зробити на створенні універсального дизайну, що враховує особливі потреби всіх категорій людей з інклюзією.

Говорячи про світову практику в рамках вивчення цієї проблеми, слід зазначити, що в ряді розвинених країн [10], інфраструктура для інклюзивного туризму створена практично на 100%. Найбільш прогресивні у цьому плані: Іспанія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Великобританія, Австралія та США. Використовую такий значний досвід у досягненні поставленої мети можна виділити три базових види бар'єрів, з якими стикаються люди з обмеженими можливостями: внутрішні, зовнішні, бар'єри у спілкуванні. Внутрішні бар'єри напряму пов'язані з індивідуальними особливостями самої людини, для якої створюється доступне середовище. Зовнішні бар'єри включають архітектурну доступність, екологічні умови, економічні елементи, а також різні правила та інструкції. Бар'єри спілкування – це результат взаємодії для людей та його соціальним середовищем. Без сумніву, найефективнішим буде підхід в межах повоєнного розвитку України, що поєднує в собі усунення всіх цих бар'єрів.

Туризм є унікальним явищем у галузі реабілітації інвалідів та людей з обмеженими можливостями та дозволяє вирішити наступні проблеми: 1) додає рухової активності, яка сприяє підвищенню психологічної та фізичної стійкості організму; 2) здійснює терапію та профілактику психосоматичних захворювань; 3) встановлює соціальні контакти і може виконувати різні соціальні ролі; 4) виконує інтегративні функції, повертаючи людей з обмеженими можливостями у суспільство; 5) виконує науково-пізнавальні

функції і розширює геокультурний простір; 6) є екологічним, що сприяє позитивному психоемоційному настрою; 7) має інтелектуально-виховний вплив на особистість. За прогнозами, за кілька років інклюзивний туризм становитиме 20% туристичних потоків у світі [11].

Отже, інклюзивний туризм в Україні, його теоретичні і методологічні основи перебувають у стадії розробки. Сьогодні розглядаються деякі прикладні питання інклюзивного туризму та обґрунтовуються проблеми його розвитку в Україні, характеризується найбільш успішний досвід розвинених країн.

Особливу роль в розвитку інклюзивного туризму під час війни та після її завершення має грати соціальне підприємництво [16; 22]. Це зумовлено тим, що на даний момент рівень доходу людей з обмеженими можливостями здоров'я у багатьох країнах, у тому числі в Україні, залишається на досить низькому рівні [23]. З його допомогою повністю чи частково покриваються витрати на надання інклюзивних турів. Світовий досвід та тенденції розвитку туризму показують, наскільки велику увагу приділено не тільки отриманню прибутку в результаті здійснення туристичної діяльності, а й вирішенню проблеми, що склалася. Так, соціальне підприємництво є балансом між соціальними цілями та комерційним підходом до їх вирішення. До основних критеріїв соціального підприємництва в інклюзивному туризмі належать: 1) соціальна націленість; 2) підприємницький підхід; 3) інноваційність запропонованих методів у вирішенні проблем [21; 24].

Соціальному підприємництву в Україні під час війни приділяється велика увага, оскільки метою ставить вирішення конкретних проблем міста, регіону, області. Підприємець у цьому виді діяльності є людиною, яка дбає під час війни про добробут своїх співгромадян. Він відрізняється тим, що готовий робити фінансові вкладення в соціально значущі напрямки розвитку туристичного бізнесу, і наражати своє підприємство на ризики доти, доки дозволяє прагнення і бажання вирішити нагальну проблему. Соціально підприємництво у туризмі також займає вагомую позицію в країні. Різноманітність природних і культурних пам'яток у регіонах, які умовно не постраждали від війни приваблюють дуже багато туристів і любителів активного відпочинку. Цей напрямок соціального підприємництва має назву соціальний туризм, який доцільно розуміти як будь-які види відпочинку, витрати на які повністю або частково покриваються за рахунок соціальних коштів [17]. Соціальний туризм може бути пізнавальним, рекреаційним, сільським, екологічним та ін. Найбільшого поширення на даний момент набув сільськогосподарський, або агротуризм – коли жителі міст або військовослужбовці набувають можливість побувати в сільській місцевості,

ознайомитися та відчути на собі особливості побуту. В агротуризмі задіяні види активності, що дозволяють правильно викласти традиції та звичаї регіону [20].

Соціальне підприємництво у туризмі працює над тим, щоб туризм ставав доступним для людей з обмеженими фінансовими можливостями, студентів та для членів багатодітних сімей, випускників дитячих будинків, ветеранів війни. Соціальне підприємництво піклується про людей з обмеженими можливостями, які потребують особливих умов для проїзду, проживання, харчування та огляду об'єктів показу. Для людей з обмеженими можливостями бізнес підприємців у соціальному туризмі грає велику роль не тільки у зв'язку з покриттям витрат на відпочинок, а також у зв'язку з наданням якісних послуг, що відповідає потребам туристів. Це найбільше стосується туристів, які мають захворювання опорно-рухового апарату. До війни органами публічної влади виділялися путівки для санаторно-курортного лікування та відпочинку у пансіонатах, які не обладнані під використання інвалідами-візочниками. Таким чином, частина людей з обмеженими можливостями була позбавлена можливості відпочинку. У такому разі єдиним постачальником якісних послуг є соціальні підприємці. Для захисту від несення фінансових ризиків у соціальному туризмі підприємці йдуть шляхом створення об'єктів соціального туризму на базі вже наявного господарства, наприклад, гостьовий будинок. Такий вид діяльності найчастіше ведеться кількома поколіннями. За постійного, щорічного попиту підприємство розвивається, збільшує площі та наймає додаткові кадри. Працюючи за такою схемою, підприємство уникає високого податкового навантаження, створює собі можливості для реінвестування отриманих коштів у розвиток проекту.

Висновки. Соціальне підприємництво є способом формування іміджу туристичного підприємства для співробітництва та фінансування державними органами влади, благодійними організаціями, отримання грантів для здійснення діяльності. Так, надання інклюзивних турів маломобільним групам населення дозволяє залучити нових клієнтів, якими можуть бути родичі та друзі людей з обмеженими можливостями. Програми доступного туризму слід створювати на основі ДПП: бізнес повинен враховувати інтереси інвалідів при створенні об'єктів, а держава – стежити за тим, щоб прийняти цих людей та адаптувати вже існуючі туристичні об'єкти. Це є напрямком подальших наукових доробок.

Література

1. Барна Н., Коротєєва А. Інклюзивно-реабілітаційний туризм. Київ : Університет «Україна», 2020. 125 с.
2. Безугла Л., Белобородова М., Герасименко Т. Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг*

і харчування. 2022. № 2(6). С. 20–25.

3. Безугла Л., Куваєва Т., Герасименко Т. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43.
4. Данчевська І., Калайтан Т. Інклюзивний туризм: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні. *Development Service Industry Management*. 2024. № 2. С. 96–104.
5. Дідух Я. Розвиток інклюзивного туризму в умовах післявоєнної трансформації України. *Економіка та суспільство*. 2025. № 73.
6. Журило М., Антонов С., Ткачек В. Формування інклюзивного туристичного середовища в Україні. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 4. С. 288–291.
7. Захаров Д., Купач Т. Дослідження можливостей створення та підтримки інклюзивних туристичних сервісів. *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*. 2024. № 5(1). С. 49–53.
8. Костинець В. Інклюзивний туризм в Україні: виклики та можливості в умовах воєнного та післявоєнного періоду. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 1., Т. 2. С. 177–182.
9. Кравченко О., Войтовська А. Інклюзивний туризм : підручник; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т. імені Павла Тичини. Умань : ЦП Компринт, 2022. 280 с.
10. Ладонько Л., Переверзева А. Понятійно-термінологічні основи інклюзивного туризму як нового напрямку розвитку регіональної економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. №28.
11. Мамотенко Д., Цвілий С., Бобрикін П. Управління підприємницькою діяльністю готельно-ресторанних комплексів: принципи та інноваційні моделі в умовах глобальних трансформацій. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum: Multidisciplinárny mezinárodní vědecký magazín, je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 21425*. 2026. № 1, Vol. 2. S. 253–273.
12. Моца А., Корінець Р., Горюнова К. Перспективи розвитку туризму для людей з інвалідністю після закінчення російсько-української війни. *Академічні візії*. 2024. № 33. С. 1–8.
13. Петрунчак Д., Банєва І., Матвієнко С. Соціальні аспекти інклюзивного туризму: удосконалення доступності готельно-ресторанного сектору в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2025. № 83. С. 325–331.
14. Роговська О., Царьок А. Інклюзивний туризм як засіб соціальної реабілітації осіб з інвалідністю. *Вісник Приазовського держ. техн. університету*. 2024. № 12, Т.1.
15. Скрипник А., Кучеров Г. Інклюзивний туризм як засіб реабілітації осіб із

- особливими потребами: теоретичний складник проблеми. *Інклюзія і суспільство*. 2024. № 3(8). С. 72–79.
16. Слатвінська Л. Перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5.
  17. Ткач У., Даниленко-Кульчицька В. Інклюзивний туризм як фактор соціальної інтеграції: сучасні підходи та виклики у забезпеченні доступності туристичних послуг для осіб з інвалідністю. *Інклюзивна економіка*. 2024. № 4(6). С. 41–46.
  18. Труніна І., Сосновська Ю. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. *Modern Economics*. 2019. № 15(2019). С. 191–195.
  19. Цвілій С. Конструктивна модель реалізації потенціалу індустрії туризму України в європейському гео економічному просторі. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (Економічні науки)*. 2024. № 1(50). С. 57–69.
  20. Цвілій С. Методичний підхід до комплексної оцінки розвитку інвестиційного потенціалу індустрії туризму. *Інтелект XXI*. 2023. № 4. С. 53–64.
  21. Цвілій С. М., Кукліна Т.С., Жилко О.В. Організаційні компоненти в управлінні бізнесом вітчизняного туристичного підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36.
  22. Цвілій С. М., Мамотенко Д.Ю., Бобрикін П.В. Підвищення стійкості регіону в цифровому просторі шляхом впровадження інтегрально маркетингових методів розвитку регіонального туризму. *Економічний простір*. 2025. № 208. С. 268–278.
  23. Чайка С. Європейські практики інклюзивного туризму: досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 43. С. 189–196.
  24. Tsviliy S., Mamotenko D., Kaptiukh T. Strategic marketing mechanisms for the post-war development of tourist destinations: international experience and its implementation in Ukraine. *Financial Strategies of Innovative Economic Development*. 2025. №4 (68). 104 p. P. 64–72.
  25. Zaytseva V.M., Tsviliy S.M., Demko V.S., Klopov I.O., Kovalenko V.I. Internalization of the investment environment in the international tourism industry. *Apuntes del CENES*. Vol. 43. № 78. 2024. Pp. 91–123.